

„SLOVANSKA KNJIŽNICA“.

Snopič 10. V Gorici, 10. febr. 1894. Cena 12 kr.

OSVETA.

Povest o razmerah v človeški družbi XV. stoletja.

Češki spisal Dragotin Sabina.

Poslovenil

Radoslav Knaflič.

Stric Martinek.

Obrazek s Slovaškega.

Češki spisala Gabrijela Preissová.

Foslovenil

† FRAN GESTRIN

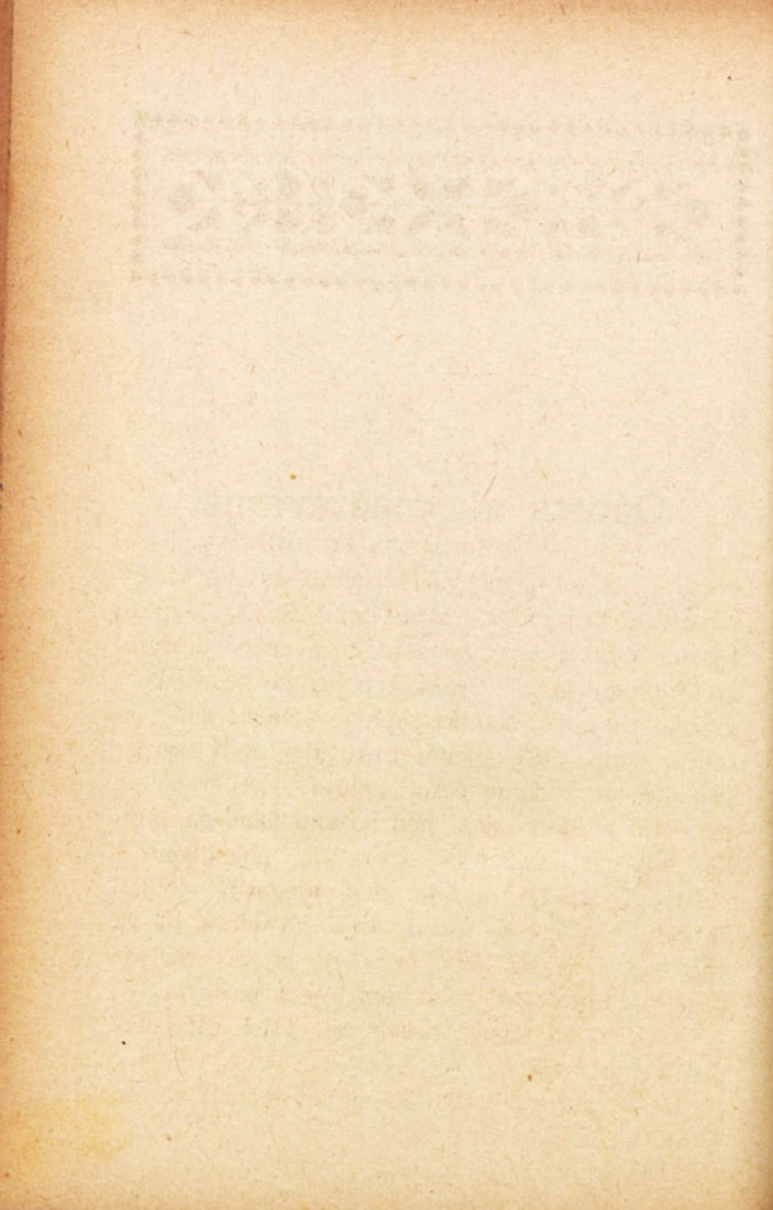

Tisk. in zal. „Goriška tiskarna“ A. Gabrčšek.
Gospodska ulica štev. 9.

142 030002198

D=58048560

Osveta ali maščevanje

V gorah se še ni daniło. Po nižjih vaséh so petelini jedva naznanjali bližajoče se jutro. Le danica je, prikazavši se izza temnih gozdov, naznanjala s svojimi žarki nebeško jutro enako nâdam, ki prodirajo temo človeških potov po zemeljskem groblju. Jutranja hladna sapa je pihljala rahlo po bôrih, šumêč med vejami široke lipe sredi širnega gaja. Rosne kapljice so kot srebrni biseri trepetale na bujni travi, ki šumi pod nogami mladega, proti lipi hitečega mladeniča, a cvetlice, polomljene ž njegovimi koraki, kažejo sled njegovih stopinj. Dospevši do lipe se ustavi, kajti zdi se mu, da ga kliče nežni ženski glas. Ožré se in res zagleda belo, naglimi koraki proti sebi hitečo postavo,

„Kličeš li mene, Vela?“ se oglasi zatajenim glasom mladenič.

„Dâ, kličem te, Gárina, počakaj malo!“ zavrne

ga deklica, ter se mu utrujena po naglem begu vrže v naročje. „Samo danes ostani pri nas, Gárina!“ mu pravi, „zlá slutnja, grozen sèn, dà, žalostni spomini na današnji dan, ki je bil za našo rodovino vselej usoden, me ženejo za teboj. Moram te zadržati. Preloži svojo pot na jutri, kajti ni dobro, skušati neprijazne usode!“

„A kaj te napada?“ reče mladenič s posmehom. „Kakšna nezgoda me pač more zadeti? Saj sem te že sinoči na razstanku zagotavljal, da mi ne grozi nikaka nevarnost!“

„Oh, Gárina, ti ne veš, kaj se lahko zgodi! Kedaj pa je bilo človeškemu očesu dovoljeno, gledati v prihodnjost? Ali nas ne zadeva nesreča, kakor nepričakovani blisek z jasnega neba? Veruj mi, da ni zamán moja slutnja, le pomisli na današnji dan, saj je že od davna zaznamenan z nesrečo našega rodù!“

„Ne boj se, golobica! Blisek in upor se odrazi na mojih močnih prsih. Noben ropar se ti ne približa, a ko bi se tudi osmelil tebe nasilno dotakniti se, ali nisem jaz oborožen z odločnostjo in močjo za maščevanje? Glej, ta nož je dovolj svetel, da odstrašim protivnika, dosti oster, da prebodem neplemenito srce njegovo! Za razžaljenje in krivico, storjeno komurkoli našincev, pade njegova glava, a njegovo telo vržem jastrebm. Torej se ne boj, draga Vela; na Gárino si nikdo ne upa!“

Deva se pritisne k prsom odločnega ljubljenca,

ki jo objame s svojimi jakimi rokami ter jo poljubi na čelo vročim poljubom. Njuna obraza gorita v strastnem objemu, kajti združila sta se dva prosto plapolajoča plamena.

„Ko bi ne bil baš današnji dan, ne vem, zakaj bi te zadržavala. A v ta dan je umrla hude smrti moja mati; spómni se, da je tudi baš v ta dan človeška sodrga kamnjala mojega očeta kot čarodejnika ter ga vrgla v Vltavo!“

„Veš li, kdo ti je dal mater odpraviti?“

„Ne vem; menda pač zla usoda, preganjajoča že od nekdanj naš nesrečni rod!“

„Nikoli! H.... ski sodnik, ta sam, ki se zdaj sili nam biti na skrivnem prijazen; morda ga teži vest minulih grehov, ali pa se mi dobrika iz kakih drugih uzrokov, tega ne vem.“

„Za Boga!.... a ti odhajaš prav danes k njemu?“

„Pusti me, bojazno dekle! Nesreča naših očetov se mi mora nagraditi s srečo. Stari Borov, tvoj ded, ki je najjasnejše videči vedež našega plemena, bi me bil gotovo zadržaval, ko bi se bilo danes res česa bati. Poglej zvezde!.... naznanjajo mi srečo! Ali glej, že se začenja svitati. Bodi zdrava, Vela moja! Tretjo noč me pričakuj pri liži. Upam, da se vrnem bogatejši, nego li odhajam, torej proč.... proti vzhodu!“

Še jedenkrat privine k prsom ljubljenko ter naglo izgine v jutranji megli. Vela pa se ne umiri.

Dolgo še zré za njim v jutranji mrak ter se vrne žalostna k svojim zadružnikom, ki so med skalami krog ognja sedé prepevali pesmi, ona pa se ne more udeležiti skupnega rajanja. Zlá slutnja jej teži nežno dušo, večkrat se jej utrne solza iz jasnih očij, ki porosi njen obraz ter se, kaneča niz lice, poizgubi v rosni travi, kakor utripajoča in pozabljena zvezda z nebeškega oboka.

Na vzhodu se dani. Vrhovi gorâ se žaré, kakor oddaljene svetiljke, a krošnje dreves se pokazujejo v prvi jutrani zarji. Že je spoznati jelena, bežečega čez gaj globoko v šumo, in divje golobe, poletavajoče iz gnezda.

K zamišljeni Veli pristopi Vit, sloveč goslar iz ciganskega plemena, znan po vseh čeških krajih in povsod dobro došel gost, ne samo râdi svoje umetnosti, temveč tudi râdi svojega mirnega vedenja, ki je klátežem kaj nenavadno. Bil je tih, skoro melanholičen človek. Visoka postava, rjavi obraz, kakor vran črni lasi, a pogled izpod gostih obrvij, kakor dve v mraku izhajajoči luni, značijo njegovo osebo.

„Kaj si tako žalostna, lepa nevesta? Zimska noč ni žalostnejša od tvojega obraza! Niti ne prepevaš, niti ne plešeš, a vendar si bila prej najbi-strejša srna med sestrami. Tvoje pesmi so priljubljene v vsi deželi, vsakdo me na potovanju povprašuje po tebi. Zakaj tudi zdaj ne poješ? Strune tvojega cimbalâ pokajo druga za drugo, a glashilo

trohni nerabljeno pod drevesom. Odkod ta izprememba? Vela!“

„Glas moj nima več tako jasnega zvoka, kakor nekdanj; zato ne pojem. Ljudska prijaznost bi se mi izpremenila v posmeh. Da sem žalostna, praviš; mogoče, a nimam k temu pravega vzroka. Nekak mrak slabe volje polni mojo misel ter mi ne dovoljuje se veseliti. Nadejam se pač, da to dolgo ne bode trajalo. Hude sanje me često vznemirjajo, tudi današnja noč me je strašila s čudnimi prikaznimi.“

„Sama se jih lahko odkrižaš, lepa Vela; zdi se mi, da jih tudi sama vabiš. Hočeš se li razveseliti? Tedaj pojdi, hočem ti zagoslati šaljivo pesem, ti pa vzemi cimbele in sviraj z menoj. Obe- ma bode pomagalo; kajti tudi meni ni za ples, le kedar s teboj sviram, se mi razveseli duša.“

„O nikoli! mož tvoje umetnosti pozna lepšo tolažbo nego li dekličjo družbo, a veruj mi — ne morem svirati, strune na cimbalu so vse potrgane.“

„Temu je pač lahko pomagati. Tukaj so strune!“ V mislih na te sem jih kupil v Pragi, upajoč, da jih od mene vsprejmeš!

„Zahvaljujem se ti, Vit“, reče Vela vsa iznenadena, „ali veruj mi, vendar ne morem igrati, vsaj danes ne morem. Tako mi je tesno,... le zagoslaj sam; samo prosim, ne pesmice za vse..... temveč samo za mene, ono pesmico, katero si sviral pod lipo v gaju ne vedoč, da te nekdo posluša.“

„In ti si mene poslušala?“ upraša Vit plamtečim obrazom.

„Čemu bi te ne poslušala? takrat so me zvoiki tvojih goslij najbolj zanimali.“

„Kakor mene tvoje petje, kadar v samoti poješ!“ —

Oba se zamislita. Ciganovo srce bije glasno, žareč pogled mu je uprt v dekličji obraz; hoče nekaj reči, a beseda mu zastane na ustnicah. Vela pa premišljuje stojé in s povešenimi očmi. Domislivša se nečemu, pogleda proti vzhodu ter hoče oditi.

„O počakaj, Vela!“ reče cigan, prijemši jo za roko, „počakaj ter mi povej jedino besedo. Ljubiš li Gáрино? Ali je on res tvoj ženin? Reci dekle, ter odloči nad dragim življenjem . . . . .!“

Iznova se zamisli, a po obrazu mu kane solza, prva solza iz očes cigana Vita.

„Če ljubim Gáрино, uprašáš? — Dà, bolje nego mi je mogoče reči. Ljubim ga nad vse in želela bi si dvojnega življenja, z jednim bi se nje-mu darovala, a z drugim se zanj žrtvovala!“

Ciganova roka omahne in dekle ga zapusti osamljenega. Tu stoji ob bukev oprt mož težkih mislij, uglobljen v žalostne občutke. Niti usta niti oko ne izdajata svetu njegovega zavrženja, vendar se mu v obrazu in vedenju ne dá popolnoma zatajiti tajna boleost. Jutranji vetrič se poigrava ž njegovimi črnimi kodri; goste drevesne veje šepetajo

skrivnostno nad njim, a škrjanček baš končuje svojo juterno molitev. — Vit se ne zmeni za ničesar; konečno prime za gosli, njihovi zvoki se mešajo žalostno v jutranjem rajanju narave. Strune doné zdaj nežno, kakor da se hočejo s šepetanjem vejic združiti v jeden glas, zdaj žalostno, kakor vzdih majnikovih vetrov, ki bučé skozi borov gaj in zopet svirajo občutljivo in tiho, kakor šum valčkov na tihem jezeru, na katerem se dotikajo s svojimi peruti plavajoči labudi njegove površine. Zdaj se zopet vrsté močnejši zvoki strun, vedno jače in silnejše odmevajo med pečinami in skalami, odmevajo vedno dalje in dalje, prodirajoč kakor silna struja nagle reke gozdno temoto, dokler se v globini gozda umirajoč ne poizgubé.

Cigani pri ognju in plesu utihnejo ter nemo poslušajo njegovo divno goslanje. Vela pa gleda, po strani stoječ, proti vzhodu.

* * *

Nikdar se ni po deželah češke krone potikalo toliko ciganov kakor v sredini petnajstega stoletja. Takrat so se te podivjane čete nahajale raztresene po vseh krajih. Njihovo nestalno in klatežno življenje, moč čarobnosti, copernij in vraž, katero jim je v teh časih skoro vsakdo pripisoval, kakor tudi domnevani dar vedeževanja, ki je posebno na prostu ljudstvo mogočno uplivalo, vse to je dajalo povoda različnim dogodbam in povestim o njih, kakor tudi različnemu mnenju med ljudstvom. Mnogi so

se jih bali ter jih sovražili, mnogi so jih pa tudi prijazno vsprejemali in jih celó vabili. Mnogi so jih sicer zametovali, a skrivoma so vendar verovali v njihovo vedeževanje. Mnogi so jim bili le na videz naklonjeni, hoteč se naučiti njihovega jezika, preučiti njihov značaj in skrivnosti, a vse zamán! — Cesarski uradi pa so te neredne in brezzakone klateže vedno dobro opazovali in jih preganjali; kajti njihovo prosto mišljenje, da se sme tuji imetek prisvojiti, t. j. njihova prirojena naklonjenost do kradeži je bila obče znana. Za teh časov je bilo vešenje in palenje ciganov na gromadi, kakor čarodejnikov, roparjev in zločincev sploh nekaj vsakdanjega in navadnega.

Posebno pozornost je vzbujal takrat cigan Borov s svojimi zadružniki v severozahodni Češki. Borov, sedemdesetletni starec, glava mnogih ciganskih rodbin, je slul za nezmotljivega vedeža in znamenitega čarodejnika. Vsakdo se ga je bal, a vendar so dohajali k njemu ljudje po več milj daleč, da bi jim z dlani prorokoval. Vela, unuka njegova, je bila po vseh krajih rádi svojega milega petja na glasu. Še celo visokorodna gospoda se ni sramovala vabiti črmljeno hčer klateževo na svoje gradove, jo gostom predstavljati, poslušati njene čarobne pesmi, katere je vedno spremljala s cimballi, in jo bogato obdarovati. Najbolj sloveč in jako priljubljen med vsemi spremljevalci starega Borova je bil cigan Vit radi svojega divnega goslanja; na-

zivali so ga povsod „črni Vit“. Kjer se je pokazal on s svojimi gosli, onde so onemela vsa druga glasbila in dogodilo se je mnogokrat, da so pri njegovem prihodu kmetje in drugi gostje v gostilni udomačene in imenitne godce, ki niso bili ciganskega plemena, temveč so, smatrajoč svojo umetnost za pošteno in izdatno obrt, potovali od vasi do vasi, jih izgnali iz gostilne, ako se niso dobrovoljno umaknili priljubljenemu ciganu.

Vit pa, za take neljube dogodke nedolžen, je rad delil zaslužen plačo z izgnanci. Ta nesebičnost mu je pridobila pri znancih in neznancih toliko veljavo, da ni bilo človeka, ki bi ga sovražil, tudi med njegovimi sodružnimi cigani ne. V obče se je dozdeval biti ponosen, kar se je dalo sklepati iz tega, da je malo govoril ter se ni udeleževal veselice. Ali je pod njegovim hladnim obrazom krožila mrzla ali vroča kri, se ni dalo drugače razsoditi, kakor v samoti, ko je iz svojih strun vabil in izvijal skrivnostne, od drugih ljudij neslišane zvoke. Svojim tovarišem je često sviral pri plesu, sam pa ni nikdar plesal. Ko je med njimi veselost prikipela do vrha, dosegnivši skoro stopnjo zdivjanosti, a Vit je med njimi stoječ drgal z lokom po goslih z levo nogo ob tla udarajoč, tedaj se je zdelo, kot bi mu zli duhovi iz strun poskakovali in dražili plesalce, ki so kakor obsedeni obletavali Vita, čarobnika divnih zvokov. On je pa med njimi z

naslonjeno glavo mirno stal, samo oči so se mu iskrile in usta so se mu držala na smeh.

V takih trenutkih se je tudi Vit čutil nadahnenega z drugim duhom; večkrat se je zasmel glasno, a ta smeh ni bil podoben smehu razveseljenih tovarišev.

Kot mladenič in tudi ne v poznejših letih se ni bližal svojim zadružnikom; nikomur ni razodeval svojih skrivnostij, k vsem se je jednako obnašal; bil je torej sam kakor sivi oblaček, ki se odtrga od drugih ter pluje samotno po azurovem obnebju. Vsem je bil brat, a nikomur prijatelj.

Gárina, živahen sin raztresenega rodu, se je pridružil k sodrugom starega Borova ter si pridobil kmalu naklonjenost vseh in nekoliko tudi zaupanja Vitovega. Bil je mladenič živega in veselega značaja, nenavadne odločnosti. S spretnostjo in močatostjo je daleč proslul. Njegov značaj se je kazal v vsem djanju; strast ga je prevladovala v ljubezni, kakor tudi v sovraštvu. Bil je pravi pravcati cigan, živo udan klatežnemu življenju, pravi ljubimec prostosti in veselja. Oče mu je bil v Pragi preminil strahovite smrti. Ulica, v kateri mu je oče prebival s svojimi tovariši v družbi židov ter ž njimi vodil ne baš pošteno trgovino, se še zdaj imenuje v židovskem delu Prage ciganska ulica. Pražki meščani so bili mnogokrat iznenadeni z velikimi tatvinami, konečno so po dolgem zasledovanju naleteli na roparsko cigansko

druhal, ki se je skrivala v židovskem delu mesta. Večino ciganov so potopili, povesili ali jih na gromadi spalili, ostale pa so izgnali ter tako konec storili njihovemu rokovnjaštvu. Tem povodom je izginila tudi Gárinova mati, ne da bi se kedaj kaj izvedelo o njej, a očeta mu je zadela smrt na gromadi. Gárimo je vzel torej Borov k sebi. Leta so hitro tekla. Med Garino in Velo je nastalo neko sporazumljenje; naklonjenost drug do drugega je rastla od dne do dne, ne da bi se temu ugovarjalo. Borov se je po onem dogodku oddaljil od Prage, kjer mu je vsak dan pretila nevarnost. Podá se na zapadno Česko, kjer se mu je zdelo dobro biti; kajti proti svoji navadi so se cigani onde dolgo časa mudili na enem kraju. Ondotnim prebivalcem ni bilo ljubo, da se jih niso mogli odkrižati, kajti ni minul niti dan, v katerem bi se med ljudstvom ne razglasila kaka vest o storjeni tatvini, ki je po pravici in krivici vsak kradež prištevalo ciganom.

Borov je bil sicer svojim podložnikom in tovarišem strogo prepovedal, dotikati se tujega imetka, a svobodnim klatežem ta prepoved ni ugajala ter se tudi niso ozirali na njo, kadarkoli se jim je nujala priložnost si česa prisvojiti.

Gárina se je malokdaj vzdržaval med svojci. Nestalna njegova misel ga je poganjala zdaj sem zdaj tje, kakor so to nanesle njegova svojevolja ali druge razmere življenja. Med vsemi združniki je

on najčešče hodil v Prago, kjer je po nasilni smrti svojega očeta z židi začeto tovarništvo nadaljeval ter ž njimi vsakovrstno tržil.

Prav takó ga je onega jutra neko opravilo gnalo, sicer ne v Prago, iz zádruge Borova in od ljubljene Vele. Po njegovem odhodu se Vela nikakor ni mogla umiriti ter je toliko časa moledovala na deda, da je privolil, podati se s svojimi cigani bliže mesteca H., kamor je odšel Gárina, ter se onde naseeliti. Ciganom je bilo pač vsejedno, šatoriti tu ali tam; zató so brez odlašanja upregli svoja sloka in stara kljuseta h kolam ter so se že istega jutra podali proti mestecu.

* * *

Mračí se. Miroljubni prebivalci mesteca H..... zapirajo in zaklepajo prodajalnice in vrata svojih hiš; kajti v teh časih ni bilo varno, sedeti zvečer pri odprtih durih. Samo po gostilnah postaja živahnejše. Tujci in domačini se zabavajo v pogovorih. Med vseobčimi pritožbami na slabe in nevarne čase je slišati zdaj tu zdaj tam kako tolažilno besedo, da se prihodnjost mora zboljšati.

Nad mestecem se kupičijo temni oblaki. Veter žvižga med hišami, naznanjajoč viharo noč. Na nebu ni videti niti jedne zvezde. Trda tema je in nikdo si ne upa hoditi po ulicah. Le jedna v plašč ogrnena oseba se plazi senci enako tesno kraj poslopij.

Največje in najlepše poslopje v vsem mestecu je sodnija, kjer stanuje sodnik z dvema pisarjema. V prvem nadstropju se nahajajo njihova stanovanja, v prizemlju pa je svetovalnica, sodnijski urad, mučilnice in zapori. V plašč ogrnena oseba se ustavi pri uhodu v sodnijo ter potrka na vrata. Spoznavši sodnik prišleca po trkanju, mu gre sam odpirat vrata. Kratko potem stopi v sodnikovo stanovanje.... cigan Gárina.

„Zakaj tako pozno, Gárina ?

„Hočete li, gospodine, da se vam za dne prikažem tukaj ? To bi bila prava ! Ko bi mi ta plašč tako dobro ne pristojal, kakor da je moj, in če bi v njem vaša mestna sodrga moje telo ogrneno slutila, Bóga mi, da se nikoli več ne sestaneva !“

„Zakaj ?“

„Mar vam ni znana razburjenost in ogorčenost vaših občanov proti nam ubogim ciganom ? Kjerkoli sem pri gostilnah ali prodajalnicah prislušaval na duri, povsod so govorili samo o nas, kako bi katerega zasačili na nepravi poti in takoj se je škodoželjno naglašalo vešenje in palenje. Vidim, da je najskrajnejši čas, izginiti od tod !“

„Srečen pot !“ dodá sodnik s posmehom. „Prej mi pa povej, kako si izvršil najino pogodbo ? Prinašaš kaj ? — Ali te je volja, si še več denarja zaslužiti ?“

„To sem skupil za prodane stvari“, reče cigan, mošnje denarjev na mizo polagajoč. „Ničesar si nisem obdržal, prepuščam vam na voljo, dati mi moj delež. Tukaj le je pismeno potrdilo židovo za skupljeni denar“.

„Slabo si prodal!“ reče sodnik, preštevaje denar. „Tukaj lej si vzemi svoj delež!“

Garina skrije naglo pest srebrnjakov v žep.

„Kaj misliš, Garina, ali bi se dal najin namen izvesti?“

Cigan se lokavo nasmeje ter govori po kratkem premisleku polutihim glasom: „Ako mi jamčite, da me nič hudega ne zadene, če me pri delu zasačijo, to je, ako mi daste priliko, da pobegnem iz krempljev kriminala in mi dovolite polovico čistega dobička, tedaj hočem poskusiti, kar ste mi svetoval“.

„Imaš li pri sebi ključ od kapelice?“

„Kakor ste mi ga dali, tako ga hranim pri sebi; še dotaknil se ga nisem“.

„Dobro, torej obljubujem ti, kolikor možno pomagati, in dam ti polovico vsega dobička, a bodi oprezen!“

„Kaj pa, ko bi me kdo zasačil in bi me razburjeno ljudstvo hotelo na licu mesta obesiti — smem se li potem na vas sklicevati, da bi me brez vaše vednosti nič ne zadelo?“

„Bedak! nisem li jaz glavna oseba, more li sodrga koga brez mene kaznovati? Ne boj se!...“

Ko bi me pa hotel izdati, izgovarjajoč se, da si ta kradež izvršil z mojim sporazumljenjem, tedaj ti bo koló mastilo tvojo gnjat, a telo ti požré ogenj ! A upam, da ne pride tako daleč. Ti si hraber junak, Gárina ! Že davno sem si želel, poznati smelega moža, moža tvoje odločnosti, da bi mu pokazal cesto k sreči. V tebi sem ga našel in upam, da se smeva drug na drugega zanašati“.

„Zahvaljujem se lepó !“ odgovori Garina z jedva zatajenim smehom. „Prepričan sem, da se drug o drugem ne bodeva varala. Jaz oskrbim, da ne pade na vas niti senca slutnje, da ste sodeležen tega, kar se zgodi ; vi pa skrbite za mojo varnost“.

„Pojdeš torej danes ?“

„Pojdem — odtod naravnost h kapeli“.

Sodnik pokima uljudno ter vzame svetiljko, kakor da hoče ciganu posvetiti k odhodu.

„Še jedno prošnjo imam, gospod sodnik!“ reče cigan, bliže pristopivši“.

„In ta je?“

„Dajte mi kaj pismenega, kak popotni list v roko. Ljudje me sicer v tej obleki ne poznajo, a vendar gledajo tako sumnjivo na mene, da sem v skrbéh. V veliko zadrego bi me spravilo uprašanje : kdo sem in za kakim poslom se vzdržujem zdaj tu zdaj tam“.

Sodnik dolgo premišljuje, kajti ni ga volja, izpolniti ciganu željo.

„Ako mi tega ne storite“, začne za trenutek Gárina nadaljevati, „potem sem prepričan, da z menoj nepošteno ravnate; skrbeti hočem torej, da si po možnosti sam pomagam“.

Pri teh besedah odgrne cigan plašč; po boku se mu zasveti za pasom zataknen nož, potegne ga ter se poigrava ž njim. Sodnik ga opazuje z bojzljivostjo, kajti prepričan je, da obravnava z odločnim človekom; ne upa se mu torej upirati in sicer tudi za to ne, ker je radi njegovega prihoda svoje ljudi za ta večer odposlal iz hiše; ne mogel bi ga zategadel nikdo braniti pred ciganovim nasilstvom. Reče mu torej lokavo:

„Varaš se, da bi s teboj pokrito ravnal. Proti tvoji želji nimam ničesar ugovarjati. Uzrok mojemu odlašanju je le negotovost, kateri stan bi ti v potnem listu zapisal“.

„To je pač lahko, trgovec sem iz Prage.“

„Dà, dobro, storim kakor svetuješ, samo bodi oprezen, kajti gre za tvojo glavo, mojo čast ali pa za obogačenje naju obeh na vse čase!“

Prisedši k mizi, napiše sodnik potni list.

„S tem listom ti je prosta pot, koderkoli pojdeš. Za dva meseca ga moraš zameniti z novim“, pravi sodnik, ko pritisne uradni pečat na list.

V zahvalo se Gárina nakloni ter pogleda bistro v oči sodnikove, a ta mu poda potni list neizpremenjenega obraza, kar cigana prepriča, da ga sodnik ni prevaril, napisavši mu morda kaj družega. Ker

ni znal brati, se ni mogel drugače prepričati o istinitosti.

„Imejte se dobro, gospod sodnik!“

„Na svidenje!“ doda sodnik s pomenljivim nasmehom. Njuna pogleda se srečata, a pomenita čisto kaj drugega, kakor kar sta se dogovorila, saj se sorodne duše razumevajo.

Jedva izstopi Gárina izza vrat sodnijskega poslopja, poskakujè veselja po ulici ter razodeva z glasnim smehom svojo divjo radost, da se mu je že zdavna namišljena zvijača tako lepo posrečila.

„Čakaj, ti se še spomniš na mene!“ govori sam pri sebi. „Misliš, da je cigan tako bedak, da bi se zanašal na tvojo besedo? Hoj! na mene si prepozno zadel! Ti si nam že mnogo škodoval; zato si ne prištevam v greh, če te uporabim za delo!“ — S temi besedami prekorači ulico ter pohiti kolikor mogoče naglo po stranski ulici na konec mesteca v neznatno gostilno, kjer se niti trenutka ne ustavi, temveč privede iz hleva svojega konja; zajahavši ga, izgine naglim skokom po bliskovo v nočni temi.

Temna noč podpira tajno ježo ciganovo, a kdor bi ga videl dirjajočega po ravnini, z visoko plapolajočim plaščem v vetru, smatra! bi ga za čarodejnika ali pa zlodeja ter bi se prestrašen prekrižal.

Pol ure za mestom blizu tam, kjer se deli cesta, se belí lepa kapela. V pravo se razteza ne-

pregledna šuma, v levo vodi ozka steza h kapeli. Prav na razpotju stoji bukev. Ustavivši se, skoči Gárina raz konja: gledajočemu na kapelo se mu zdi, da se onde po belih stenah premikajo črne sence.

„Kdo je neki tam?“ zašepeta tiho. „Morda hoče kdo paberkovati? Hoj dečko, prepozno si prišel! Karkoli je imelo kaj cene, vse sem učeraj že jaz pobral. A morda je zviti sodnik že koga družega poslal po svojo polovico deleža? Zaman ti je trud, gospodine! Imam že vse jaz!“

Pripognivši se k zemlji, začne pod bukvo zemljo naglo razbrskavati ter izvleče majhno a težko škatljo, katero priveže pred sé na sedlo. Zdi se mu, da postaja pri kapeli živahnejše. Glej, več bakelj prižigajo onde, a z druge strani se vidi množstvo ljudij, ki pričnó z razburjenostjo in krikom naznanjati, da se je dogodilo nekaj nenavadnega.

„Oho! torej je res tako?! Torej si dobro zadel, Gárina!“

Skokom zajaha konja ter zažene ključ od kapele daleč od sebe v črno gozdno jelovino.

Ko se to godi, sedi sodnik v razsvetljeni sobi, preštevajoč denarje. Njegova težka misel se olehči pri pogledu na svetlo zlato in srebro, ležeče na mizi pred njim, a vendar se ne more popolnoma iznebiti vznemirjajočih mislij. Le kdor še ni nikdar imel opraviti z dragocenostimi, se more upirati njihovi čarobni moči, ki inače človeka omami, vzbujajoč v njem različne strasti. Sodnik je pozabil

takoj na skrbi življenja, na dolžnosti svojega poklica, da celó na svojo vest. Njegove oči se potapljajo v morju zlatega leska. Popolnoma je skrit pred svetom; zato ni mislil na drugo, kakor na blaženost v objetju svojega zlata. Na uprašanje pa, odkod ga je dobil, s kakimi grehi so te dragocenosti oskrunjene? ki so se mu hotele zdaj in zdaj vzbujati, ni imel časa odgovarjati. Še le, ko je svoj zaklad spravil v škatljo ter, vzdignivsi od tal desko skril ga pod njo; še le potem, ko se mu pred očmi ne blesti zlato, ga iznenadijo vsakovrstne neprijetne misli in nemirne slutnje. Negotovost, ali bo pač zviti cigan molčal, ali ga morda prevari ali celó izda, ga je popolnoma vzdramila iz domnevanega blaženstva. V prsih mu postane težko. Zdaj še le spozna za potrebno, cigana storiti neškodljivega ter ga brez hrupa in naglo spraviti s pota. Spozna dobro grozečo mu nevarnost. On je sicer iskal zvitega, a našel je ob enem tudi smelega, k vsemu odločnega človeka, kateri bi mu lahko mahom vse namere prekrizal, kadar bi ga ne bila več volja ga podpirati.

Takih mislij se vleže sodnik na posteljo, a zaspi še le pozno — o polnoči.

* * *

Pod gričem, zasajenim z mladimi hojami, počivajo kraj gozda cigani v brezskrbnem miru. Poslednji žarki zahajajočega solnca zlatijo vršiče

dreves, petje gozdnih ptic se razlega kakor uspa-
vanka dremajočim klatežem. Malo više je grič z
bujno travo porasel, odkoder je videti po širni
krajini tja daleč do čeških gor, ki so se že odeli z
večernim mrakom. Na štoru, z mahom poraslem,
sedi zamišljena ciganka, upirajoča svoj pogled v
motno daljavo. V naročju jej leži cimbal sicer z
napetimi strunami, a nem, kakor da bi pričakoval
vzbujenja od nežne roke umetnice; samo vetrček
se igraje dotika strun, a z drevesa padli list
zabrenka lahno po njih; a to so bili le slabi zvoki,
takošni, kakoršni nam zasnivajo le v snu, ki so
podobni senci resničnih zvokov. Takó drema in
sanja tudi človeško srcé, dokler ga ne zaloti resnobna
resničnost življenja!

„Čemu vedno takó sama in v globoke misli
zatopljena?“ oglosi se zraven nje možki glas.

Vela se presenečena ozré. Rdečica jo oblije,
zagledavši pred seboj Vita, ki jo žalosten gleda.

„Ti si se me zbala, Vela?! Zakaj? Ali ti je
nevoljno biti blizu mene? Nočem te dalje nadle-
govati, zapustiti hočem prijatelje, morda jih najdem
drugod, ki jih zdaj zaman iščem!“

„Odpusti mi!“ reče dekle, podavajoč mu ro-
ko, „ako te večkrat moje hladno obnašanje žali, a
vedi, da temu ni kriva niti moja volja, niti srcé.
Ti si mi najmilejši prijatelj vseh našincev, k niko-
mur nimam toliko zaupanja. So pa misli in občutki,
kojih moč premaga in naveže na se vsega člo-

veka. Znabiti si tudi ti kedaj že kaj takega očutil?!“

„Da očutil sem — in vedno čutim. Da bi se torej vsemu izognil, ter se povrnil v se, pojdem v širni svet — daleč od tod, kjer se mi bode lepše godilo!“

„Kaj? ti nas hočeš zapustiti, Vit? Kdo nas te je razžalil? Ostani pri nas! Ti in Gárina sta trdni ščit naše zadruge. Kaj bi postalo iz nas brez vaju?“

„To, kar ste zdaj . . . namreč od jesenskega vetra gnano listje po zemeljskih potih, veja košatega drevesa, zlomljena in zagnana v hudi burji v puščavo, kjer mora poginiti. — Kar se tiče uzroka, radi katerega hočem oditi, bodi zagotovljena, da mi ni nikdo niti z besedico kaj žalega storil. So pa na svetu moči, katere ne morejo skupaj ostati, kakor ne tema in svetloba, z izginom jedne nastane druga. A čemú take neznatne zadeve obravnavati? Jaz odidem in nikdo me ne pogreši!“

„Misliš? O, ne sodi ne po hladnem obrazu, po svojevoljnih mislih! Vrhovi mnogih gorà so pokriti s snegom in ledom, a pod njimi vendar tli in plapolá ogenj!“

Poguben vsej okolici, kadar izbruhne“.

Ne vem zakaj poguben? Ali ne te ljubi stari oče Borov kot lastnega sina? Ali ti niso naklonjeni vsi bratje našega plemena? Ali ti ni dan dar umetno-

sti, kojega ti zavida gôspoda in podložniki cele dežele?“

„To me ne tolaži! Ko bi mi moje goslanje ne dajalo večje zabave, nego vsem onim, ki so ga deležni, ko bi v teh strunah ne počival mir in tolažba za moje razburjeno srce, veruj mi, že zdavnaj bi jih bil razdrobil ob hrastovo deblo, a kosce bi vrgel v vódino globočino, da bi ne bilo več sledu po njih, kakor ga morda kmalu za menoj ne bode! Kakšna je pač to za mene slava in čast?! . . . . Igraj, sviraj nam, zabavaj in kratkočasi nas, cigan!“ Takó me namreč pozdravljajo. Zasviram li poskočno, poskakujejo kakor zdivjani, ter me utrujeni odpošljó. Zaslepljenci, beraško plačilo mečete ciganu, kakor svojim psom obrano kost! Zasviram li otožno, me pogledujejo, a ker ne umejo teh zvokov, odhajajo drug za drugim brez zahvale, brez umenja. Ostane li vendar kdo pri meni, je to gotovo nezadovoljen, nesrečen človek ali celó izgoj iz človeške družbe . . . . kakor jaz!“

„Ne umem, Vit, zakaj je ináče jasna tvoja misel takó zamračena. Nekaj te tare, kar bi rad udušil. To ni prav. Ali tudi svoji sestri — ako te smem po tolikih letih našega druženja takó imenovati — ne zaupaš? Kaj te muči?“

Deklica ustane ter pristopi bliže k užaljenu mu možu. On vzame njeni roki med svoji, hoče govoriti, a pogledavši v daljavo, se zgane; kajti od severa sem se na nebu kupičijo črni oblaki, a glo-

boko v gorovju zagrmí grom, naznanjajoč na noč hudo uro.

— Tudi Vela se zgane pogledavši na sever: „Dan je bil takó krasen, a noč bode tako vihar!na!“

„Glej deva, povsod je bilo jasno, a z jedne strani se nam bliža burja in proč je z večernim krasom! Prav tak je život najin, moj in tvoj. Uprasanje, katero ti v mene staviš, ti ga tudi jaz lahko podam, a tvoj odgovor bi bil menda tudi moj! Kaj te muči, Vela? . . . . Mene, mene muči ljubezen, vedi, zavržena ljubezen, ljubezen do tebe!“

In cigan se vrže k njenim nogam, roko jej pritisne na svoje vročo čelo ter kleči pred njo v tla uprtimi očmi. Ona pa ostane mirno stoječa, niti se ne gane, gleda proti vzhodu. Le lahko tresenje njene roke naznanja njen notranji nemir. Takó stoji mramornati kip boginje lepote pred gorečimi očmi umetnikovimi. Saj tudi on obožava njo v svoji gorečnosti, duša njegova objema njeno lepoto . . . . ona pa stoji hladna pred njim!

„Dekle, ti si jedino stvarjenje na svetu, kojemu se pokorava vse življenje svobodni cigan, — govóri, ali je v resnici zamán vsa moja náda, zamán vsa moja ljubezen?“

„Zamán!“ odgovóri Vela, izvinivša svojo roko iz njegovih. „Zaročena sem s Gáрино z dušo in telesom!“

Zopet zabučí grom, a že bliže, veter potegne takó silno, da se pripogibajo drevesa. Počila je struna na Vitovih goslih!

„Vela! Vela!“ zakliče nekdo glasno tam doli. „Kje si? Pohiti za nami, da nas ne zaloti noč in burja! Skrijemo se pod obokanimi hódniki bele kapele!“

Spoznavši glas starega deda Borova, Vela takoj uboga ter naglo odide.

Črni Vit pa sede na zemljo, skrivši se med visoko travo, ostane tam dolgo ležeč kraj svojih goslij. Kdo pač more umeti njegove občutke? Kdo izraz njegovega pogleda? Črni oblaki se kupičijo nad njim in debele kaplje namakajo zemljo krog njega.

* * *

Močán ropot po vratih, krik ljudij in rožljanje verig vzbudi sodnika iz globokih temnih sanj. Zatrepetá, a dolgo ne more razločiti, ali je ta ropot le nadaljevanje groznih prédiger, ki so ga v spanju strašile, ali pa res kdo sili v hišo? Konečno sliši zaškripati, vrata skoči torej k oknu ter res zagleda pri razsvetljenih bakljah čudno oboroženo tolpo ljudij, ki se vali k uhodu. Za nekoliko trenutkov trkajo že na durih njegove sobe, a ko sodnik naglo opravljen prestrašeno odpre, ustopi pravni sluga s sodnijskimi hlapci, naznanjajoč, da so to noč ulovili starega cigana, katerega ljudstvo ime-

nuje Borov, z mlado ciganko Velo, njegovo unuko. Oba so ujeli pri beli kapeli, kjer sta se baje, kakor pravita, skrivala pred burjo. Bil je baje tam še več ciganov, ki so storili strašen zločin, zločin vseh zločinov, in potem zbežali. Kapelico smo namreč našli nezaklenjeno, a srebrne in zlate dragocenosti, ki so krasile oltar in stene, so izginile. Ker je bila trda tema, ni bilo možno jih več uloviti. Ljudstvo, ki je na krik prihitelo, je ulovilo le ta dva, ostali pa so zbežali, da ni po njih ni duha ni sluha.

Sodnik obledí, kajti zdaj dobro vé, zakaj se gre; njegovimu je bilo pač mnogo na tem, kako bi to sodbo brez sumnje in škode izvršil. Za dolgo premišljevanje mu ni časa. Ukaže torej cigana in ciganko privedi v sodni urad.

Oba privedejo torej v urad pred sodnika.

Radovedna sodrga, ki je pribežala iz vsega mesta, dala se je težko vzdržati za durmi; vse se tare za uklenjencema, hoteč se udeležiti obsodbe zloglasnih ciganov. Deklica jadikuje, starec pa gleda mirno in hladno v tla; konečno jo hoče potolažiti. Vzdignivši glavo, uprè svoj pogled tako trdno in oestro v sodnika, da ga ta ne more vzdržati; povesi torej oči.

„Privedli ste me pred sodnika“, reče Borov za trenutek, „radi česa se mi je opravičevati? Ali je to pri vas hudodelstvo, če se zavržen cigan skriva pred burjo po hodnikih osamljene kapele?!“

Zdaj pristopi tožnik, navaden mož iz mesteca, ki pripoveduje na dolgo in široko, kako je te ljudi zasledil pri kapeli, ne verujoč jim, je ustopil v kapelo ter opazil, da je oropana; kako se je kolikor mogoče skrivaj po drugi strani vrnil v mesto ter onde raznesel vest o tatvini, kakò je potem oboženo ljudstvo od vseh strani obkrožilo kapelo ter ti dve osebi ujelo.

Preiskava in izpraševanje ni trajalo dolgo. Niti starcu niti deklici niso mogli ničesar dokazati; kajti bila sta v resnici nedolžna. Sodnik sklene torej na drug, v takratnih časih navaden a strašen način ju prisiliti; namigne namreč hlapcem, rekoč: „Odprite mučilnico!“ To povelje napolni ubogo Vela z grozo in strahom. Trese se po vsem životu, a kri v žilah se jej hoče zakrkniti. Čeprav je bilo cigankino telo načinom klatežnega življenja zelo utrjeno, vendar se njena misel takoj upira mučilnici, katera je bila v onih časih tako nečloveško urejena, da je morala ganiti tudi najbolj zakrkne-nega trdovratneža. V silnem strahu se Vela pritisne k dedu, gledajoč ga prosečim očesom, a takoj jo siloma odtrgajo od starca ter jo odvedejo v mučilnico. Ljudstvo drvi za njo. Kdor pa je še ostal v sodnijski dvorani, moral je takoj na ukaz sodnikov izstopiti; tudi sodnijski hlapci morajo stopiti za vrata. Sam starec stoji nem in razburjenih mislij pred sodnikom.

„Ali veš, da kaznuje zákon s smrtjo na gromadi cerkveni kradež?“ jame govoriti sodnik stroгим glasom. „Nihče vas ne uide, a prej morate vse svoje zaklade oddati sodnijskemu uradu, da se nagradi izguba, katero ste po roparsko uzročili, a ti moraš izdati, kje se vzdržujejo tvoji tovariši, kdo ž njih ima ukradene reči in kje jih hrani. Ako priznaš vse po pravici, ne okusiš mučilnice in hočem z vsemi ravnati milostno ter vam ulehčim poslednje ure vašega življenja!“

„Milostiv nam hočeš biti, gospod? Čemu to? Bodi samo pravičen in prosti smo vseh kaznij. Usmrtiti nas hočeš morda samo zató, da bi z nami preminila za vedno tvoja hudodelstva! Z menoj menda hočeš le zato milostno ravnati, da bi ne izdal, kar vem o tebi! Glej mojo sivo glavo! Ni omadeževana le z enim zločinom, kakor mi ga pripisuješ, a naj trpim za druge, vem dobro za koga! Ono deklico izpústi, ona je nedolžna, kakor zvezda! Verjemi mi, da ni vedela niti o kapeli, niti o njenih zakladih!“

„Aj, kdo more vam ciganom verjeti! Vaše besede so sama laž in goljufija je vse vaše dejanje!“

„Ako ne verjameš besedam, verjemi moji sivi upogneni glavi; ne veruješ li ciganu, veruj pa starcu, ki se bliža grobu. Gospod! Prvokrat kleči cigan Borov pred človekom. Izpústi deklico, nedolžna je, kakor jaz. Zahtevaš li žrtve, izberi si jo

v meni! Zamolčati hočem, karkoli vem. Plaziti se hočem v pričo mestne sodrge v prahu pred teboj ter priznati nestorjeno hudodelstvo, samo Velo izpusti!“

Kleče in k tlom sklonen čaka starec cigan in vedež sodnikovega odgovora.

„Ali si blazen?“ reče po kratkem premisleku, „ali sem mar jaz tukaj jedini gospod in sodnik? Velo so s teboj ulovili, torej mora tudi s teboj trpeti. Povej mi rajše o svojih zakladih, vem, da si bogat! Govôri, kje so dragocenosti iz kapele, a hitro in tiho, da nikdo ne sliši — in oba bodeta izpuščena brez škode in muke!“

„Gospod, jaz nisem ničesar vzel, niti nimam zakladov. Ubog sem ter hodim kot revni berač po svetu. Ne vem o nikakem bogastvu in ga tudi ne iščem, kaj bi tudi počel ž njim?“

„Čakaj, duša ciganska, ti mi ne uideš! Kje je Gárina, tvoj tovariš, ta največi lisjak na svetu? Kam se je podal? — Govôri! Ti veš zanj! Iz tvojih besed je spoznati, da veš za njegove uskoke!“

„Gospod, ne vem ničesar! Zamán me povprašuješ! Ne omadežuj se z nedolžno krvjo!“

„Ti me torej dražiš, da bi ravnal s teboj drugim načinom! Zgôdi se! Tu ni mesta prijazno prositi za priznanje, saj imamo sredstev, da tudi sive lopove spravimo na pravo pot, če bi tudi bili najtrdoglavnejši!“

Rekši, odpre sodnik duri; namignivši hlapcem jim ukaže privedi Velo, starca pa stražiti v predsobi.

Ko je ubogo dekletko zagledalo v podzemski kleti natveznico in druge mučilne stroje, je takoj vsa prestrašena izrekla, da hoče vse priznati, kar koli bode zahteval strogi sodnik. Muke se je torej rešila. Bledo kot steno in trepetajočo po vsem životu jo privedejo nazaj k sodniku.

Borov stoji v predsobi, kakor izven sebe, brez zavesti, ne dvigne niti oči, niti se ne zmeni za sodnjo, lajajočo nanj, nazivajoč ga čarodejnikom in načelnikom tolovajev; kajti prosto ljudstvo si je domišljalo cele tolpe ciganov tolovajev, a za poglavarja vseh je proglašalo starega Borova.

Čuj, zdaj pronikne skozi dvorano zdvojni krik! Vse utihne, nikdo si ne upa izpregovoriti, oči vseh se obrnejo k durim sodnikovim. Stari Borov dvigne glavo in bilo je videti, da se mu je obraz izpremenil v resne poteze. Še jeden krik! „To je Vela!“ Borov ne more obstati dalje. Zažene se k durim, a hlapci ga zgrabijo in ne pusté mu niti z mesta ganiti se; izpregovori torej k ljudstvu obupnim glasom: „Rešite deklico, ako imate v svojih prsih še človeško srce! Rešite jo, ona je nedolžna! Samo jaz sem kriv, ona ne vé o ničem! Ljudje! Rešite jo; kajti inace prekolnem vas in vaše otroke in moja osveta, moje maščevanje zadene vas vse!“

Ljudje se teh odločnih besed ustrašijo. Nekateri so se bali čarodejnika, drugim se je deklica

res usmilila, zató začnó zahtevati, da bi jo izpustili: „Izpústite jo! Izpústite jo!“ zazveni konečno jednoglasno po hodnikih in na dvorišču.

Sodnik odpré duri. Ko izvé, kaj zahtevajo, uvidi takoj, da stori najbolje, ako privoli občnemu zahtevanju. Izpusti torej deklico z dostavkom, da jo zapró v ječo. Starcu ukaže vstopiti v svojo sobo in duri zapreti. Borov stoji zopet sključen pred njim, v obrazu se mu bere prostovoljna pokora. Sodnik hodi po sobi gor in dol, konečno ga vpraša mirnim glasom:

„To dekle je tvoja vnuka?“

„Da, gospod, moja nesrečna vnuka!“

„More postati srečna! Meni ta deklica ugaja. Povej jej, da bi pri meni ostala. Tebe bode ubogala, ti si jedini njen zakon.“

„In pa.....?“

„Kaj pa? — Samo o sebi se umeva, da te izpustim ter še ti oskrbim drugih ugodnostij in te preskrbim z vsem.“

A ko bi tega ne storil?“

„Ne storil?“ se začudi sodnik „torej ne storil, ko gre za tvojo in njeno smrt? — Premisli hitro, čarodejnika, hudodelca in poglavarja roparske zadruge čaka strašna smrt na gromadi!“

„Zakaj? Midva sva nedolžna, a vi nimate nikakih dokazov!“

„Tako? Ti hočeš zopet lagati? Govôri hitro! Storiš li, kar želim, ali ne storiš?“

„Ne storim, če mi tudi daš vsak ud telesa posebej paliti!“

Naglo vsplamti v sodniku jeza in že hoče poklicati hlapce da bi končal preiskavo. Ali cigan se vzravna junaško. Z močno roko zgrabi sodnika za rame ter mu ne pusti se niti z mesta ganiti. Na obrazu mu je brati neukročeno divjost, oči se mu svetijo, kakor risu, cela njegova postava se zdi zdaj večja, zdaj stoji pred sodnikom ne kot obsojenec, temveč kot maščevalec.

Sodnik trepeta.

„Stoj!“ zakliče cigan, „sedaj je vrsta na tebi! Dolgo sem molčal in na veke sem hotel molčati; tvoje obnašanje pa me sili drugače govoriti s teboj. Tam zunaj sem se priznal ljudem za krivega, smrt mi je torej neizogibna, a brez osvete, brez maščevanja ne umrem. Hudodelnik, ki ti obtežuje vest ne samo to zadnje, temveč tudi mnogo drugih prejštorjenih hudodelstev, ki so se štele ubogim ciganom na rovaš, ti se ne smeš veseliti sadu svojih zločinov! Dana mi je moč, slutiti prihodnjost ter pregledati mnoge skrivnosti. V tem trenutku vidim množstvo ukradenih dragocenosti v tvoji sobi, na tem le mestu!“

Sodnik zatrepeta. Cigan pa se pripogne hladno k tlom, privzdigne desko, ter izvleče pod njo skrito škatljico. Kot krvoločni vampir se vrže sodnik na izdani zaklad, cigan pa sune v stran ter posiplje zlatnino in srebrnino na mizo, da je veselo zazvenelo.

Še jedenkrat se zaleti sodnik, a ne na cigana, temveč naravnost k durim, naglo jih odpre ter zakriči na hlapce, ki so na njegovo povelje takoj starcu usta zamašili, uklenili mu roke ter ga odpeljali v ječo.

„Tu na mizi je del po mestu ukradenih denarjev“, reče sodnik razlagajoč ljudstvu, ki se je med tem v sobo trlo ter se čudilo kupčeku zlata in srebra. „Priznal je svojo tatvino, oddal mi je vse, karkoli je imel pri sebi skritega. Tudi druge stvari se po moji skrbi dobé nazaj. Ta tolovaj ni samo hudodelnik, on je celó v zvezi z vragom. Vržite ga v najtemnejšo ječo! Živ ne sme več izpregovoriti! Hitimo za jutri pripraviti ljudem gledišče, s kakoršnim se že dolgo niso zabavali. Grozil nam je z osveto, naj torej zadene njega samega! Sluge pravice! Idite ter pripravite zunaj na logu dve gromadi!“

Vse se je zgodilo, kakor je sodnik ukazal. Ljudstvo se na to razide, preklinjajoč cigane in čudeč se sodnikovemu ojstroumju, ki je umel brez mučenja iz cigana izvabiti priznanje ter mu celó izvabiti nekoliko ukradenih rečij. Svetiljke po ulicah so se jele ugašati, a kokoti so po dvoriščih naznanjali bližajoče se jutro.

* * *

Že več dnij je kazala vsa krajina, zaodeta v puste megle, žalosten obraz. Močen veter žvižga

zdaj od te, zdaj od druge strani po ulicah mesta H. . . . . Dež lije neprestano iz prevlečenih oblakov takó, da je slišati samo šum vode in bučanje vetrov, prebivalci pa si ne upajo iz svojih hiš. Radi tega se je moralo palenje ciganovo in njegove unuke odložiti na nedoločen čas. Ni pa bilo noči, v kateri bi sodnik lepe ciganke v ječi ne obiskal, zamán jej prigovarjajoč, da bi se udala v njegovo voljo.

Šestega dne se nebo nekoliko zjasni. Videč sodnik, da mu je ves trud, deklico pridobiti, zamán, in boječ se, da bi ga Gárina ne izdal, kajti zdaj je bil prepričan, ker se ni vrnil, da ga je prevaril, določi torej takoj, da se imata oba jetnika na deveti dan po njihovem ujetju sežgati.

Nastopila je zadnja noč njunega zapora. Vela sedi v temnem kotu svoje ječe, solznimi očmi gleda na ozko okence, prepleteno z gosto mrežo. Njene misli pa niso v ječi, temveč daleč, daleč zunaj v pusti šumi, v svobodi, med skalami, pečinami in pod šepetajočimi vejami dreves. Zgane se, okovi jej zarožljajo na rokah in nogah, kar jo vzbudi iz praznih lepih sanj ter jo opomni na kruto istino. Spomni se, da je to zadnja noč njenega življenja; smrt se jej pokaže pred oči z vso svojo grozo ter premaga vso njeno misel in moč. Takó mlada bi morala umreti! Sramotne smrti preminiti s sveta, kateri je le pred kratkim spoznala in ga začela ljubiti! Ni jej bilo mogče prenašati teh strašnih

občutkov. Dolgo je premišljevala, mnogo solz je pretočila, življenje in smrt sta se bojevala med seboj; konečno premaga življenje. Šaj jej je življenje jedini nenadomestljivi imetek in neprecenljiva jedina istina v struji zmot, blodnje, trpljenja in varanja. Premišljujoč vse to v poslednjih urah svojega življenja, želela si je še živeti ter sklene, pride li sodnik zopet, ne se mu več ustavljati. Globoko zamišljena se utopi v brezčutne sanje.

Po nebesnem oboku se poganjajo temne megle, kakor divje misli po glavi blodečih ljudi. Bledi obraz lune, skoro popolnoma v meglah skrite, je dajal le slabo svetlobo, katero oblaki večkrat popolnoma potemne. Vse mesto spi trdno spanje; nikjer ni luči, razun v sobi sodnikovej.

Bilo je okoli polnoči, ko se po strehah hiš plazi nekoliko človeku podobnih senc. Brzo kakor gadi, naglo kakor veverice se pomikajo s strehe na streho, konečno se spusti jedna črna senca po močni vrvi proti dvorišču sodišča ter obvisi pri okencu, za katerega mrežo je pričakovala ciganka svojo usodo.

„Vela! Ali spiš?“ se oglasi tihi in oprezní glas.

Deklica v ječi zatrepeče in se močno ustraši. V bledi lunini polsvetlobi opazi zunaj mreže človeški obraz, a v temi ga ne more spoznati; samo dve svetli očesi se jej iskrite nasproti.

„Vela! Ali me slišiš!“ se ozove glas še jedenkrat.

„Kdo si in kaj hočeš, nočna prikazen?“ se oglasi deklica prestrašenim glasom.

„Ali me ne poznaš? Jaz sem Vit, prinašam ti upanje na osvobojenje.“

„Vit?“ „O nebesa! Kakó pa prideš sem? Kaj dela Gárina? Kje je?“

„Ne spominjaj se Gárine! Ta izdajalec je uzročil vse zlo, ki je zadelo tebe in Borova. Sram ga bodi! Zapustil nas je in niti ne vemo, kam se je dél. A zdaj ne smemo časa gubiti, on hiti naglo in s solnčnim vzhodom vaju popeljejo na morišče; glej, da takrat na potu izpregovoriš z dedom. Nekdo naših je našel ključ od kapele, vrženega na stezico med jelovino. Ključ je bil pri sodniku v shranilu. Naj ga torej Borov na morišču očitno upraša, kako je izginil iz njegovih rok, ter naj prosi za milost. Ako bode pa njegova prošnja zaman, tedaj naj spusti tega rudečega ptička v zrak, to bode znamenje, naj mu prijatelji pomagajo. Ljudje ga namreč smatrajo za čarodejnika, naj se torej jutri osvedočiijo o njegovi moči. Nad sto ciganov se je sešlo iz vseh krajev, da bi vaju osvobodili. Kri in življenje postavimo za vaju. No, Vela, kakšno bode moje plačilo?“

Vela vzdihne globoko in molči. Kar se začujejo bližajoči se koraki. Črni Vit vrže naglo v robcu zavezanega ptička v ječo ter se spusti po vrvi na

tla. Prisloni se v senco k zidu, pričakujoč kaj bode. V desni roki drži nož, z levo pa se upre ob tla.

Bliža se sodnik z dvema hlapcema. Škrabljanje po strehah in stenah, ki je bilo sicer tiho in prav lahno, je vendar v tihi noči dospelo do njegovih ušes. Prehodi prvi in drugi dvor, vse tiho, nikjer ni ničesar opaziti. Nakrat se oglasi jeden hlapec, kažoč na črno senco zraven zidu in na dvoje iskrečih se očij.

„Tam nekaj čepi, morda je — Bog nas varuj — sam hudič iz pekla!“

„Ne bodi bedak!“ reče sodnik. „Pojdita za menoj!“

A zelo se prestrašijo, bližajoč se k zidu; kajti črna postava se dvigne, švigne kvišku ter spleza veverici enako po zidu na streho, kjer je izginila. Hlapca se prekrizata, sodnik pa gleda prestrašen za njo, a ničesar ni bilo več videti niti slišati.

* * *

Na razjasnenem obzorju se prikaže jutranja zarja, a predno so prvi žarki izhajajočega solnca pozlatili vrhove gorā, bili so prebivalci mesta H.... že vsi na nogah, pričakujoč spreveda obeh obsojencev. Solnce vzhaja vedno više in težko pričakovani trenutek nastane. To vam je šumni sprevod! Ljudstvo se kar v celih tolpah vali iz mesta na log, kjer stojite druga poleg druge dve gromadi, zgrajeni iz mehkega lesa, obliti s smolo ter prepleteni s suhim

dračjem in šibjem, da bi toliko lože in lepše zagoreli v jasnem plamenu.

Bilo je krasno jutro. Vsa narava se veseli, ona se ne kaže deležno žalostne usode dveh nesrečnih ljudij. Ko privedó obsojenca na določeno mesto, ju ustavijo. Vela se ozira okrog, pričakujoč osvobojenja, a ničesar ne opazi. Krog po nasipih in celo po drevesih čaka vse polno radovednega ljudstva, zdi se, kot bi bil ves log in vse polje ž njim posejano. Vse mesto je ostalo prazno, le bolniki in majhni otroci prebivajo zdaj v njem, dà, tudi posli in družina je odšla na log, hoteč videti grozno gledišče. Morišče je stalo nekoliko na višini, odkoder se je videlo daleč okrog, z jedne strani se beli kapela, za njo pa se lesketa črni gozd, kakor da je poškropljen z dijamantovim dežjem. Sodnik zasede s starešinami in najodličnejšimi meščani nekoliko povišane sedeže takó, da ga je lahko vsakdo videl. Borov in Vela stojita sredi rabljev, starec se drži junaško in previdno, deklica pa se trese, njene oči iščejo z obupnimi pogledi rešiteljev med tolpmi ljudij. Še jedenkrat se glasno oznani obsodba ciganov in že namigne sodnik rabljem, da naj ju odvedejo k gromadama, a tu sune Borov z nadčloveško močjo rablje od sebe, da pocepajo na zemljo. Pristopivši moškimi koraki pred sodnika, zahteva na strah vseh gromovitim glasom iz roke sodnikove ključ od oropane kapele.

„Ti si naju obsodil“, pravi razjarjen, „jaz pa nastopam zdaj kot tožnik, dolžeč te deležnosti te tatvine! Da pa dokažem resnico svoje tožbe, zahtevam od tebe očitno v pričo vseh starešin in prebivalcev mesta, da pokažeš ključ od kapele, ki je bil tebi izročen v shrambo. Ako se ne izkažeš, da ga imaš, tedaj je gotovo, da si ga sam hudodelnikom posodil!“

A niko ga noče poslušati. Osramočeni rablji že segajo s podvojeno gorečnostjo za njim, a zamán! Starec se obrne k ljudstvu, zagrmec: „Poslušajte me torej vi, nepodkupljeni sodniki!“

„Poslušajte ga!“ kličejo jedni. „Upalite ga!“ rjové drugi, a rablji ga zgrabijo, drugi pa jamejo gromadi podžigati. V tem vseobče razburjenem trenutku dvigne starček roko, rekoč: „Gorje vam!“ . . . . . A glej, iz širokega rokava mu izleti rudeči ptič, leteč naravnost k mestu. Vse gleda prestrašeno za njim, tudi rablji ustavijo za trenotek svoje delo. Ptič zleti nad mesto. A kaj je to? Po vseh strehah, ki so pokrite skoro s samimi deskami in slamo, se plazi vse črno ciganov z gorečimi bakljami v rokah ter hočejo, z velikim krikom zapaliti hiše in koče.

Strašen krik nastane. „Gori! gori!“ se razlega obupno po celem logu, da odmeva daleč po gozdih, ljudje pa beže preplašeni proti mestu. To je bil divji gon! Sodnik in njegovi prisedniki se ne morejo dolgo vspametovati, rablji vržejo svoje

baklje na gromado ter zbežé kakor obsedeni proti mestu branit svoje hiše in imetek. A v mesto ni mogel nikdo; kajti vsi uhodi so bili zasedeni z oboroženimi cigani, na čelu jim je črni Vit. Odločnim glasom jim zakliče: „Dokler ne pripeljete Borova in Vele, vas ne pustimo v mesto!“

„Izpustite ju!“ se razlega krik. Nekoliko ciganov, ki so planili v tej zbeganosti iz gozda, že vodijo starca in Velo proti gozdu. V tem trenutku pridirja iz gozda na hitrem vrancu cigan. V desnici se mu sveti nož, plašč vihra za njim v vetru, gologlav je, dolgi lasje mu obletavajo obraz in vrat.

„Gárina! Gárina!“ zakliče Vela ter pade omedlela v naročju vodečim jo ciganom.

Garina pa nima časa deklice niti pogledati, zaleti se kakor blisek na sodnika, zgrabi ga, vleče ga ter ga vrže z nenavadno močjo na gorečo gromado, obleka se mu vzame in kmalu izgine njegovo telo v plamenu vedno više plapolajoče gromade.

Ko so cigani na strehah videli, da sta Borov in Vela rešena, pogasé baklje ter odbežé v gozde, niti živ krst se jih ne upa zadržavati ali se jih celo dotakniti.

* * *

Za kratka se je ta dogodka z mnogimi izmišljenimi dodatki raznesla po vsej češki deželi. Ljudstvo, ki je prej cigane le sovražilo, jih je začelo zdaj preganjati. Oni pa se niso zaman podajali v nevarnost; iz goščav in skalnih brlogov se

po dnevu niso kazali, le v noči so potovali proti Pragi, kjer so imeli pri ondotnih židih varna skri-vališča. Vit je užival odslej veliko spoštovanje in dostojnost, kajti le po njegovem naporu se je uresničilo osvobojenje Borovo in Velino. On pa se ni za to kazal nič ošabnega ali častilakomnega. Obratno, odzdaj je ljubil še bolj samoto ter je postajal od dne do dne žalostnejšim. Vela mu je bila sicer udana kot sestra, a v njenem obnašanju je tičala vendar neka hladnost in zmernost, takó, da se mu je vedno bolj odtuževala, kolikor bolje se je on njej približeval. Vitovemu bistrovidu ni ostal njen notranji nemir dolgo skrit, ki je v navidezni zadovoljnosti, kakor črv izpodjedal dekliško srce; zapazil je njene zaman prikrivane žalostne občutke. O Garini ni bilo ne sluha ne duha. Po osvobo-jenju krivo obsojenih so se cigani razpršili po gozdih, največji del pa se je, kakor smo že ome-nili, podal proti Pragi. Med poslednjimi se je nahajal tudi Borov s svojimi zadružniki. Dospevši v glavno mesto so si poiskali znancev, sorodnikov in prijateljev med židi, katerim so v boljših časih dobro služili in bi jim še v prihodnje mogli služiti s ceno prodajo dragega, brez truda in stroškov pridobljenega blaga.

Prva Borova skrb je bila, izvedeti kaj o Garini, a dolgo je bilo zaman njegovo poizvedovanje. Konečno izvé, kje tiči. Mladi cigan se je namreč, imajoč mnogo denarja, pridružil lahkoživcem ter je

živel tja v dan v igri in v zabavah v Pragi na takih krajih, kamor ni mogel vsakdo priti. Karkoli se je za teh časov v Pragi dogodilo, kar je rušilo očitni red in mir, vse se je pripisavalo Gárinu in njegovim zloglasnim tovarišem, takó, da so začeli tudi uradi in redarji svojo pozornost obračati na te prostopašne mladeniče. Gárina je bil prvi živelj teh zadrug, a v kratkem je postal njihovim glavarjem. Na svoje bivše prijatelje je skoro popolnoma pozabil.

Borov ga naleti v temni nečisti sobi, koje stene in okna so zalepljena z raznovrstnimi papirji. Gárina sedi sredi svojih strganih tovarišev. To so mladeniči in možje obledelih lic; že njihov pogled nam naznanja, da so izgoji ali zavrženci. Na mizi se vrté kocke, zdi se, da vlada v tem društvu brezskrbna veselost.

Zagledavši Borova, se Garina nekoliko ustrašen zgane. Podavajoč mu čašo, ga povabi na igro in zabavo. Borov pa ne vsprejme vabila, temveč ga prosi, da bi ga za trenutek spremil, ali pa, da bi ga rajše zvečer obiskal med svojimi bivšimi tovariši v ciganski ulici, kjer se bode razpravljalo v tem, za cigane zeló nevarnem času nekaj važnega za vse cigansko pleme.

Ko zvečer Garina na dogovorjeno uro res vstopi med cigane, se mu čudno dozdeva, da ga vsi tako nenavadno hladno in preziravo vsprejmejo. Sredi prostrane sebe stoji Borov, zraven njega

pa Vela in Vit, ona gleda solzéč, on pa zamišljeno pred se. Krog njih stojé molcé cigani. Zdi se mu tudi, da je pri njegovem ustupu nehal Borov govoriti.

„Dobro, da prihajaš!“ reče k prišlecú. „Razpravljamo baš o tebi. S svojimi vedenjem si dokazal, da ti je prijateljstvo do nas ugaslo; mi ti nočemo svobode omejiti, zato si izobčen iz naše zadruge. Prosto ti je, hodi kamor ti drago! Vezí, ki so nas vezale, ali ki bi nas v prihodnje še imele vezati, so za vedno pretrgane. Drži se novih svojih tovarišev, ki so ti milejši in dražji. Cigan je svoboden, a nikdar neplemenit! Ti si svoje najbližje tovariše spravil v nevarnost življenja, pustivši drugim skrb za osvobojenje in naš Vit je to delo srečno končal! Ti si se izneveril prijateljem in ljubici! Tebi obljubljena nevesta postane še danes žena Vitova!“

Gárina stoji kakor okamenél in ne more izpregovoriti niti besedice. Za nekaj časa pa odgovori z razžaljivim glasom: „Ne uvidim potrebe izpričevati se v tej družbi za svoja djanja. Ali ste me pa na svojo korist pahnili iz svoje zadruge, naj razsodi prihodnost. Kar se pa Vele tiče, se ne ujemam z vami. Vela je moja po svoji volji in vaši obljubi, a žive nje nikomur ne prepuščam, temveč le mrtvo!“

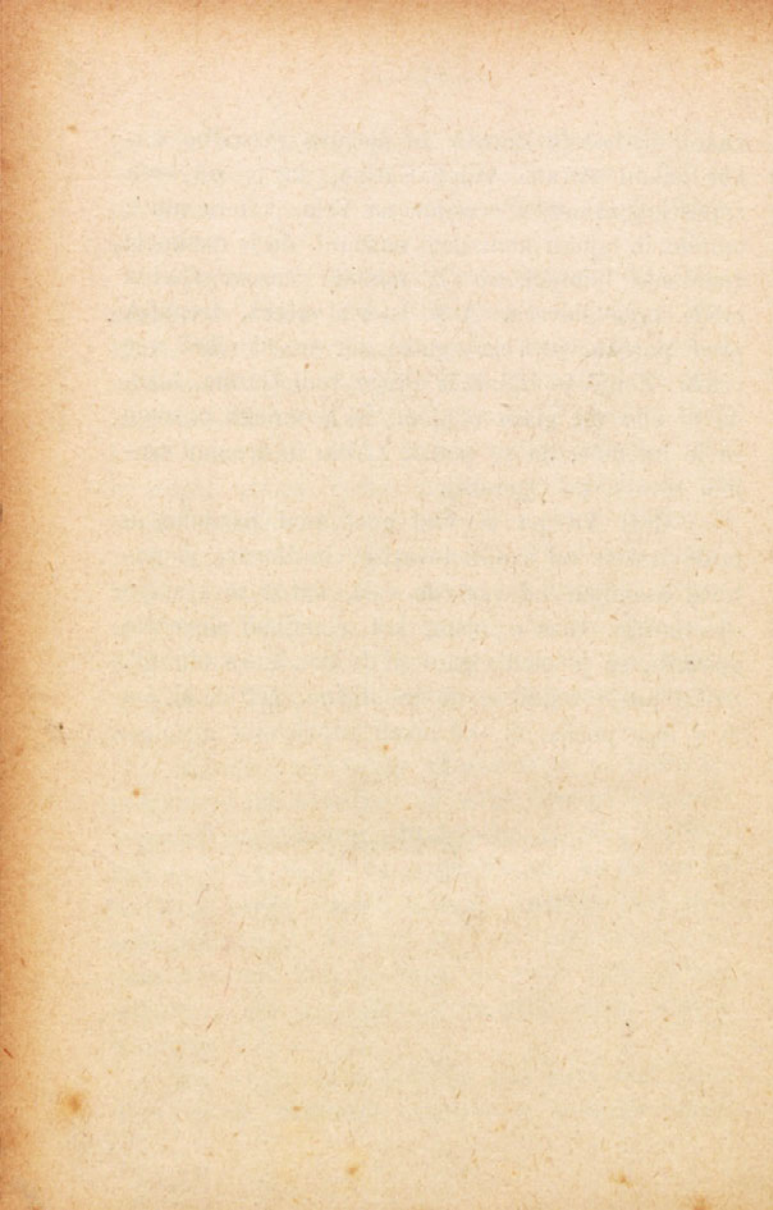
Po teh besedah potegne izza pasa nož, a tudi v rokah dvajsetih cigancv se zasvetijo noži,

kakor da hočejo Borova in njegovo razsodbo kakor zakon čuvati. Videč Garina, da je od vseh zapuščen, zameži z očesom na Velo, katera mu z lahnim in tajnim kimanjem naznani, da je razumela znamenje ljubljencevo iz minulih časov. Garina odide bres slovesa. A še istega večera, trenutek pred poroko, je Vela zginila ter se ni nikoli več vrnila. Ž njo je izginil iz Prage tudi Garina, takó, da ni bilo več glasu o njem. Še le mnogo pozneje se je izvedelo, da se potika z Velo in drugimi svojimi tovarši po Ogerskej.

Črni Vit pa je vzel gosli pod pazduho in poslovivši se od svojih tovarišev in Borova je potoval osamljen od vasi do vasi, kažóč se s svojo umetnostjo. Glas o njem, kot o najbolj slovečem goslarju, se je med cigani še do dandanes ohranil. Sviral pa je vedno le na tri strune, četrte, ki mu je v loga počila, ni več nikoli napel.

Stric Martinek.

„To je tovarišev — na mojo vero, ni mi dolg čas....“, dejal je Martin in se z nasmehom ozrl na kosmatega Turka, ki je v tem hipu prihitel gledat dratarjevo delo. Mimo njega gledala ju je še od blizu kaka dvanajststotica vrabcev in od daleč golobje. Perutnina ni smela sem na vrt, od domačinov pa se ni nihče utegnil brigati za Martina.

Gospodar, premožen, postaren krčmar brez otrok, zgovoril se je z Martinom, da mu prepreže vso dolgo vinsko lopo za štiri goldinarje; dal je za to sam potrebne žgane žice, in pokazavši, kako široki morajo biti presledki, prihajal je samo jedenkrat na dan gledat, kako delo napreduje.

„To bi ti tudi znal, kaj ne?“ nagovarjal ga je Martin dalje dobre volje. Turek pa je ostal tih; gledal je le pazljivo in kakor proseče dratarja, tako da se je Martina polotila sočutna misel. Zlezel je nalašč s sodca, kateri mu je bil za podstavec,

kedar je više prepletal, in stopivši h kolu, kjer je imel obešeno torbo, izvlekel je iz nje kos belega kruha.

„Tu imaš na....“ prinesel je Turku dar in ga položil pazljivo k njegovim nogam. Pes je povohal kruh, a vidno sit boljše jedi, — pustil ga je ležati.

„Vrag vzemi tvojo pasjo dušo, ti nečeš?“ razjezil se je Martin. „Še rad boš žrl drobtine tega kruha, zapomni si!...“

Pobral je rezanec in zdroбивši ga v prstih vrgel ga na gredico vrabcem. Na to se je lotil iznova dela, za Turka radi njegove pasje duše nalašč se ne brineč. A jeziti se danes ni mogel. Bil je že skoro gotov in veselil se je, da dobode lep denar. Lahko delo ga je itak o pomladnem času neobičajno veselilo.

Martin je prenočeval na dvorišču pod veliko, na vse štiri strani odprto vozarno, kjer mu je dal krčmar na izbero, hoče-li spati na zemlji, na slami ali na lojterskem vozu. Martin se je odločil po kratkem premišljevanju za višjo posteljo; nastlal si je ondu slame in poleg tega vzel si še star konjski koč za odejo; jako je bil zadovoljen. Voz je stal na kraju in o tem času pred polunočjo obdaval ga je mesec; Martinu se je zdelo vselej, kedar je zaspaval, da se s posteljo dviga.

Zjutraj ga je prebudil petelin. Dratar je zlezel zevaje doli in molil klečeč na tleh. Potem je pokrill klobuk, obesil si torbo in brez suknje odšel

na vrt. V prvem hipu ga je preletaval vselej po obrazu in po prsih mraz, a za to se ni brigal.

V hiši je bilo še vse tiho, le petelin ni nehal peti in povsod so čivkale prebujajoče se tičice. Iz črnih, razoranih gredic se je dvigal par, nebo je bilo videti tudi še prevlečeno, — a Martin, človek prirode, čutil je že vendar bližino lepega, solnčnega dne.

Za nekaj časa, ko je že pridno delal, razgrnili so se v daljavi nad pogorjem ognjeni oblaki in solnce se je jelo dvigati nad svet.

Martin se ni utegnil vedno ozirati, a vendar je pogledal nehote učeraj še tako golo vejo razcvelih mareličnih cvetov, zelen na mejicah in ob potih je bila zopet znatnejša, — iz gredic pomolile so čez noč nekake kali....

Moč in pravica prirode ga je zanimala. Radi tega se je radoval čestokrat: da ima ubog človek prav take oči, kakor bogatinec. In živel je veselo dalje; imel je tudi svoje idejale, dasi ni imel od mladih nog sreče.

Martin je sirota. Zdaj se temu ni treba čuditi, — cveto mu že lasje in poprej ravna, gibka postava začenja se sklanjati, — a on je tudi neoženjen in nima nijednega sorodnika na svetu. Martina je vzgojil ded, materin oče. Bil je že star, gluha, jedva da je mogel unuka priučiti vezanju in ga v štirinajstem letu s staro suknjo a novo torbo in klobučkom odpraviti v svet.

Za leto dnij je prišel Martinek pogledat domov, ker se mu je tožilo; drugo leto zopet, a zdaj moral je za mnogo tednov ostati in streči dedu. Tri prihranjene goldinarje dal mu je na pogreb.

Potem Martin ni imel v Lupenkah nikakega sorodstva, tudi dedščine nikake, a prihajal je, pravijo, vendar domov vsak Božič, saj se ni po njegovih mislih nikjer na vsem svetu tako resnično in ljubeznivo praznovalo rojstvo Kristovo, kakor v lupenski cerkvi; baš najčistejši in najbolj lesketajoči kos neba razprostrl se je vselej nad njegovo vasico; dalje naprej proti Moravskemu in nazaj proti Ogerskemu je bilo že oblačneje — prazneje.

Kedarkoli je prišel Martin, smel je prebivati v Trojakovi hiši; gospodinja je bila njegova kumica in mu je dajala rada prenočišče in hrano. Še raje nego njo je imel Trojakovo kravjo deklo Dorico Krejčirjevo; saj je bila jedina njegova tovarišica, ko sta skupaj pasla v gori, ali hodila po listje, iveri in gobe v gozd.

Dorica je bila za nekaj mesecev starejša od Martina, v štirinajstem letu ga je prerastla in nehala se brigati zanj. Tedaj, ko se je prvič odpravljal v svet, služila je že za pestunjo in zamestavala tovariša, ker se ji je zdel razposajen, lehkomišeln, ona pa, pestunja, imela je že za modrejše reči skrbeti. Ko je prišel k njej po slovo, ugledavši jo samo na pragu, odtekla je v vežo.

„Dorica ! — Dorica !“ klical je Martinek zamolklo — „jutri že odidem — daleč !“ In vendar je ni privabil. Zato, ker je bila tako pozabljiva, pozabil jo je tudi on v svetu, in stoprav takrat, ko je prišel drugič na Oggersko k naboru, sešla sta se pri kumih Trojakovih, kamor je prišla Dorica za dekle.

Zdaj je bil zopet Martinek večji od Dorice, od njegove prejšnje razposajenosti niti mrvica, — in ona zopet je postala zgovornejša, ljubeznivejša.

„Zakaj se nisi takrat kot tovarišica hotela posloviti od mene ?“ spomnil se je Martin, kajti stoprav zdaj jelo mu je to mrzeti.

„Ne vem“, zasmejala se je Dorica ; „morda zato, ker sem bila takrat še jako glupo, boječe dekle“.

Ta odgovor umiril je Martina popolnoma in ko je zdaj odhajal iz Lupenek, težila ga je misel, da ni nikjer na svetu druge tovarišice, kakor Dorica.

O tretjem naboru prinesel ji je, vračujé se iz Trenčina, ruto, sam izšit cvet. Dorica letala je pred hišo, je-li se Martin ne vrne z listom za klobukom, a ko se je nenadoma prikazal na dvorišče, spoznal je Martin tudi v mesečini, da je bila v skrbeh. Ostal je ž njo na dvorišču pri kladežu.

„Pojdi vendar v sobo“, silila ga je Dorica, ko je zajela vode ; „gospodinja ti je še od kosila prihranila kaše“.

Martin je preslišal njeno skrb. Tesno mu je bilo in ni vedel čemu. Sédel je na rob kladeza in rekel: „Škoda, da me niso vzeli, jaz bi res rad...”

„Jojha, lej ga no!“ zasmejala se je Dorica. „Drug bi radosti vriskal, da ga niso vzeli, on pa žaluje. Čemu?“

„Res, ne vem... Tako tesno mi je; vsakdo ima nekoga na svetu, jaz pa sem kakor kol na cesti“.

Dorica je postala resna in tiha. Posadivši se poleg Martina je roki položila v naročje, sklonila glavo in zrla tako pobožno, kakor bi bila v cerkvi.

Ko pa predolgo Martin ni povzel besede, rekla je z naglo zgovornostjo:

„Saj se zdaj lahko oženiš....“

Martin je zdrhtel, a najedenkrat obrnil je k nji obraz, v katerem so se nenavadno temno videle oči in zašepetal:

„S taboj, Dorica?....“

„Ali jaz vem?“ odgovorila je devotka istotako šepetaje.

„Oh....“ zasmegal se je Martin blaženo. Ti duša moja, ovčica radostna!....“

Proč je bila vsa tesnoba in žalost. Martin je bil od tega hipa srečen. Dorica je bila okrogla devotka, običajnega, trdega obraza — popolnoma brez krasote, a bila je že Martinova usoda, da jo je imel za najdražestnejo žensko na svetu. Čudil

se je, da se nista, ker sta se že od mladih nog poznala, zmenila, da sta drug za drugega ustvarjena.

Kaj sta si imela zdaj povedati, kako bo Martin spravljal in gospodaril za svatbo, da je Dorica lahko v koči svojih roditeljev in da ji bo Martin pošiljal vse prislužene novce. Bile so to preresne skrbi in vendar so se zdele obema tako lahke !....

Martin se je odpravil ves izpremenjen v svet — skozi Moravo na Česko. Kako počasi so mu tudi pri pridnem delu potekali zdaj meseci do Božiča ! Najbolj ga je mučilo, da od neveste ne dobiva poročil. Kolikokrat ji je dal pisati, narekovaje pisarju v pero same ljubezenske besede in naroča ji, da bi mu tudi poslala pismo z naslovom na krčmarja v Snodu. A kje je moglo pismo preiti tako daljavo — zgubilo se je kje na poti. Ako bi vsaj sam mogel pisati, ali na tuje ljudi se zanašati, ni pametno.... Martin bil je že ves nezaupljiv....

Vendar je naposled pričakal Božič, za kateri se je z nevesto zgovoril, da pride domov in ostane še čez praznike in predpust, da bo možno slaviti popolno svatbo.

Martin niti vedel ni, da je postal suh in zabuhel, ves spremenjen od dela in odrekanja čisto najpotrebnejše hrane radi slastne svatbe. Zato so gledale njegove oči zadovoljno ; nesel je v torbi osemintrideset goldinarjev in srce polno kopernjenja.

Došel je v Lupenke k Trojakovi hiši baš o poldne in bistro njegovo oko je opazilo Dorico

gibati se pri oknu. Martin se je nasmejal pozdravlja in pokimal z glavo.

Obstal je pred vrati. Prišlo mu je na um, da je čudno priti baš o poldne v sobo..., saj Dorica ga je že videla in gotovo prihiti vèn....

Res, takoj ni mogla priti.... Martinku je bilo današnji solnčni a mrzli dan jako toplo. Sédel je na kamenito klopico pod okno, odložil palico in klobuk ter čakal....

Čez nekaj časa mu je prišlo v nestrpnem kopernenju na um: „Dolgo je ni....“

Ustal je in škripaje z belimi zobmi pogledal boječe v obe okni. Zdaj Dorice ni opazil, — res ona se ni mogla odplaziti. Martina se je polotila najedenkrat neka tesnoba; stopil je k vratom, opiraje v njihove podboje tugopolno glavo. Na dvorišču ni bilo nikogar, le kokoši so stale pri hlevu okrog petelina kakor odrevenele....

No, konečno je stopila gospodinja iz hišnih vrat.

„Pozdravljen, Martinek; kaj oprezuješ, pojdi v sobo“, poklicala je jasno.

„Bog daj dobro poludné,“ pozdravil je Martin. „Ponižno hvalo, kumica, saj že grem“.

In pobravši s klopice klobuček in palico, odpravil se je s skromnim nasmehom v sobo.

Gospodinja je ostala še v veži; pregledala je skrbno nasajena jajca pod gosjo, ugnezdено v kotu na jerbasi. Martin jel jo je gledati.

„Kaj dela Dorica?“ uprašal je temno zardevši.

„Nekam je odhitela“, reče gospodinja počasi. Poprosila me je, da bi ti stvar izbila iz glave....“

„Kaj pa, kumica?“

„Da bi na njo ne mislil in ji pisem ne pošiljal“.

„Dorici — na najino obljubo?“

„Dà, moj dragi dečko — iz te obljube ne bo nič“.

Martin je pogledal gospodinjjo in se zasmeljal. Kako se je modro držala !...

„In kaj bi...“ odgovoril je veselo deleč ž njo šalo — „menda se mi vendar ni izneverila?“

„Kaka vernost hoče neki biti, — saj leto dni nista občevala, niti ni bila tvoja žena. Vzame papučarja Bartonka. Sam sodnik je zadnjič rekel : Dobro storiš, Dorica ; papučar držal se ti bo vendar bolj doma nego dratar...“

Martinovi gorki lici preletel je mraz. „Ali kje je Dorica?“ zakričal je naglo.

Gospodinja se je dvignila jezno od jerbasa.

„Poglejte suroveža ! Deklé se je skrilo pred taboj, da bi ne bilo kakega prepira, tu on raznaša se res nad manoj, kakor da bi bila jaz kriva, da te ne mara. Kaj mi je naposled za vaju oba?“

Martin je pobledel — umiril se. „Ali je res, ponižno prosim?“ spravil je skoro jokajoč iz sebe.

Gospodinjo je minila jeza — jelo jej ga je biti žal. Pristopila je k potrtemu mladeniču in ga

tolažila: „Menda vendar ne bodeš povešal glave, da se je deklè premislilo? Ne šteje jej v zlo; razborna ženska je, skrbi za roditelje in vzame, kar jej bolje kaže. Ti, dečko veseli, nisi še zamudil ženitve, saj imaš štoprāv dvāindvajset let; — kaka pamet je to za ženina!“

„Saj se drugi še mlajši ženijo, takoj po odbitem naboru“.

„Naj se, ako je potem laglje življenje; vidva pa bi spešila le v revščino“.

„Te ne bi okusila Dorica pri meni. Poslal bi jej vse, kar bi prislužil, v pismih. Saj imam prihranjenih osemintrideset goldinarjev — tu le v torbi jih nosim. Stanovala bi mej tem pri roditeljih — saj imata kočō in polje; Dorica je jedinica — jedenkrat bo vse njeno“.

„Da bode — vidiš torej!“ odgovorila je gospodinja. „Zato je tudi gledala, da bi mož nekaj imel. Papučar ima lepo hišo in dobro rokodelstvo.“

„Ali...“ odgovoril je Martin žalostno — „mislil sem, veroval sem — — —“ Ni mogel izreči: „da me ljubi“; sramoval se je gospodinje, in jok izvil se mu je iz prsij.

„Človek obrača, Bog obrne,“ vzdihnila je gospodinja sočutno. „Revica Dorica je skusila dosti strahu, — bala se je, da bi je ne tolkel. Ako pa hočeš, pokličem jo. Lahko si podasta roki in se razideta v miru.“

„Moj Bog, Kristus!“ vzdihoval je Martin, kakor mal otrok, — „to je Božič!“

„Le pojdi v izbo,“ pregovarjala ga je gospodinja, „odloži haljino in kosil bodeš. Nekako slaboten si videti, ali nisi imel mrzlice?“

Mladeneč ni odgovoril in v svoji žalosti ni se ganil z mesta.

„Torej grem poklicat Dorico!“ odslovila se je gospodinja; „skrila se je kam v skedenj.“

Odšla je na dvorišče, ali ko sta se čez precej časa obe ženski vrnili, ni bilo več Martina v hiši, tudi s praga ni ga bilo nikjer videti.

Ne oziraje se nazaj na rodno vas, korakal je naglo po sneženi cesti nazaj v širi svet in na prve korake kapale so solze, najbridkejše, kar jih je kedaj prelil v življenju. Čutil je, da se nikedar več ne more povrniti sem in da premine v kakem kotu mej samimi tujimi ljudmi. O tem svojem žalostnem koncu je najraje premišljeval. Martin je ljubil Boga in dobro zemljo, bodisi že po letu z zelenjem poraslo, bodisi po zimi s snegom pokrito — čemu bi se torej bal umreti? Kedar se ga poprime težka bolezen, zateče se kam k dobrim ljudem in poreče:

„Tu v torbi imam osemintrideset goldinarjev; prihranil sem si je nekdanj za ženitovanje — a iz njega ni bilo nič. Shranite mi torbo in ako dokončam tu pri vas, ne jezite se na-me, temveč napravite mi za te novce lep pogreb. Lakovano krsto

s pozlačenim Kristusom, v njo svetih podobic, in tudi zvonenje bi imel rad; pevci in godci naj zasvirajo za krsto kako lepo pesemco, radi godbe pojde itak marsikdo za pogrebo“.

To je bila najglavnejša skušnjava Martinovega življenja. Od te dobe dobile so zenice njegovih zaupnih sivih očij sirotinsk izraz in usta izgovarjala so čestokrat malomarni: „Ali kaj, tako ali tako, meni je res vse ravno!“

Lupenka, svoje rodne vasi, nikdar več ni videl. Potikal se je vsa leta križem po Češkem.

Nekdaj je došel v gozdu dva dečka, šolarja, deklamujoča glasno drug nad drugim:

„Ze Trenčina vyšla vdova (Iz Trenčina je prišla vdova
a s ni jeji sirotek...“ (In ž njo njeni sirotek)

Martinu za njima korakajočemu se je zazdelo, da mu nekaj bolešno znanega trepeče v prsih. Jel se je z otrokoma pogovarjati:

„Kdo pa je vaju naučil te pesmi?“

„Učé nas gospod učitelj v šoli. Kdor od nas bo najbolje znal, deklamoval jo bode pri skušnji“.

„Ako mi še jedenkrat povesta to pesemico, dam vama kaj“.

Obstal je, odprl torbo in nabral v njej pest krajcarjev. Razdelivši jih, stisnil jih je začujenima otrokoma v pest in rekel legši na tla: „Torej povejta!“

Otroka sta se obojavljala.

„Ali se me bojita?“ zasmel se je dratar, „ne bodem vaju gledal, vidita, obrnem sem proč“.

In res se je obrnil. Uprl je lehti v travo in naslonil glavo v dlani. Jeden dečkov premagal je zadrego in zahtevajoč, da radodarni poslušalec leži, predaval je vso pesem.

„Še jedenkrat, lepo te prosim!“ obrnil se je Martin z otroškim pogledom k dečku.

„Naj zdaj pové Venda, saj je tudi dobil“, menil je deček.

Drugi deček je ubogal, a zdaj ga je mogel dratar že gledati.

Ko je končal, rekel je Martin: „Zahvaljujem vaju lepo, ohrani vaju Bog, imejta se dobro!“

Ostal je sam, in tako tesno, čudno mu že nekaj let ni bilo pri srcu. Spomnil se je svoje prve poti v svet. Spremljal ga ni nihče, vzeli so ga starejši dratarji s saboj, in Martinek niti jokal ni, veseleč se tako raznih čudes, o katerih mu je nekedaj pripovedal ded. Ali pozneje je spoznal, da ta veliki kos sveta, kateri je videl, ni vreden niti malega na pogorji razsipanega Lupenka. A na poti do njega vzrastlo je mej tem trnje — ali pesem iz svojega kraja razumel je Martin dobro! Videl je pred saboj nežne potnike, odpravljajoče se prvič z doma, kjer za nje ni bilo zaslužka, spremljane od matere ali sorodnice — ali skratka! Martin jel se je nad svojo sliko-jokati, segla mu je tako v srce, kakor svoje trpljenje.

„Glej, star mladeneč sem že“, očital si je — ali nikedar nisem se brigal za takega reveža, malega brata, kakor bi mi bil preko ceste preletel zajec“.....

Gledaje sanjavo za splašenim zajcem, modroval je dalje: „Koliko težkih novcev nosim tu v torbi, a tak revež trpi lakote in uboštva dovolj, predno se seznani z zaslužkom! Jaz zopet ne gledam nič, da bi kaj shranil, živim z dne na dan, kakor pes....“

Najedenkrat je Martin vstal, pomirjen, z žarečim se pogledom, zadovoljno se smehljuje svojim nameram in namenom. Vsako blizu se mu nagibajoče drevo udaril je lahko in razjarjeno s palico kakor tovariša. Zdaj gre iskat takih malih, potrebnih bratov!....

Našel jih je marsikje; po malem mu je ves pogreb izginil iz torbe, a zato se je splazilo vanjo življenje — mesto novim prihrankom, katere je Martin potreboval za druge. Martin ni bil zaman med dratarsko mladežjo znan z ljubeznivim priimkom „Stric Martinek“; pravi stric bi odkritosrčneje in požrtvovalneje ne skrbel za njo.

Ta skrb postala je smoter Martinovega življenja, bil je to nekak idejal, o katerem bi ne mogel nikomur pripovedovati, a bil je njegova sreča. Le jedne zavisti zmožno je bilo njegovo srce, in sicer, da si je, ako je kam prišel, kjer je mogel gledati bogastvo, mislil: „Oh, ako bi jaz to imel

— kako bi se olehčal. . . .“ Zato se mu je često sanjalo, da je bil gospodar kakega premoženja in ni vedel, kako bi vse blago razdelil med trenčanske otroke. —

Danes je prinesel krčmar sam dratarju malico, kruh s sirom in četrť litra žganja. Martin je ljubil tako malico. Nikdar ni bil pijanec, a žganja se je rad napil, da se je v njem čestokrat bojevalo dvoje razkošij: dati četrťak na žganje ali ga shraniti za Trenčane. Včasih je imel težki nogi — no razuma ni nikedar izgubil.

„Ali bodeťe danes gotov, Juro?“ uprašal ga je krčmar, kajti on rekal je vsakemu dratarju „Juro“.

„Seveda bom, oče“, zagotavljal je Martin veselo: „zdaj imamo dolg dan. . . .“

„Ako bodeťe pred večerom gotov, mogel bi mi pomagati izvaliti prazne sode iz kleti in tja zavaliti nove štiri sodčke piva. Hlapca nimam doma, vrne se stoprav jutri in nalašč zato koga najemati nečem. Navrgel bi vam za dobro večerjo. . . .“

„Dobro, oče. Požurim se in pomagal bom, kar ukazete“.

„Dober človek“ mislil si je Martin, gledaje za odhajajočim krčmarjem; „sam mi pride postreč“.

S podvojeno pridnostjo delal je pevaje poluglasno neko kolednico.

O poldne mu je prinesla devojka kosilo, kaš-nato juho in krompir v kisli omaki.

Martin je bil danes tako dobre volje, da se je jel šaliti, povpraševati, ima - li devojka kakega ženina.

„Nobenega nimam“, trdilo je dekle.

„Imaš, imaš! Dekleta ste, ne da bi rekel, kakor mačke. Kar mislite, tega ne poveste“.

In pred očmi, ki so od one slike že davno otrpnele, objavila se mu je veža v Lupenkah, kjer je zaman klical, da mora daleč oditi. In potem se je velika Dorica izgovarjala, da je bila še glupa, nevedna devojka. Aha, glupi in nevedni zopet veruj!

„Ako nečete verjeti, ne verjemite!“ zaklicalo je dekle odhajaje.

„Saj verujem“, ustavil jo je še Martin, „ako se nihče za te ne briga, vzamem te jaz“ . . . .

„Kaj, vi ste že prosti?“

„Seveda sem!“

„O jej!“ zasmejalo se je dekle in odhitelo na delo.

„No, star sem že“, modroval je Martin. In zopet so mu prišle na misel druge njegove skrbi. Dva mladeniča sta v Ogrih prvikrat na naboru; popolnoma sta že dorasla, a Martina še vedno skrbi za njiju. Mali Jano je menda zdaj v Brodu, vendar ni sam, hodi s starim Kridelko in mali mravljinec zna pisati, kakor učitelj; večkrat lahko mater potolaži“.

„Zdaj doboden od krčmarja štiri goldinarje, zopet bo nekaj za vsak slučaj. Ali je pa že Da-

niško ozdravel od mrzlice? On dobode od mene v Kostelci zopet rajnš. . . Jejha, vrabci zletajo še vedno okrog mene, zopet čakajo hrane, kakor zjutraj. In jaz sem pojedel ves kruh za malico. Ali ne bi hoteli krompirja?“ Izvlekel je iz omake dva in razdroбивši ju v roki, vrgel zahvalnim vrabcem.

„Imeli bi raje žito?“ govoril jim je; „no, meni je vsejedno, kar Bog dá“.

Po obedu jel je zopet pridno delati. Ni bilo videti, a preostajalo je dela še dosti. O vsej pridnosti in delavnosti bil je stoprav ob sedmi uri gotov. Ko je zavrtel in pritrdil poslednjo žico, oddehnal se je, spravil klešče, obesil si torbo in zadovoljno pregledal vso senčnico. „Ko se po leti vse s trto poraste, bodo gostje lepo todi šetali“, mislil je; „krčmar bo z menoj zadovoljen“.

Pobral je preostalo žico in polagoma korakal proti hiši.

V domu bilo je že povsod razsvetljeno, dasi je bilo zunaj še tako svetlo, da bi Martin s svetilnico ne hotel Boga jeziti. Krčmar je bil v pivnici ter prešteval novce; bakrene posebe, sreberne in papirne zopet posebe. To ti je bilo novcev! Martin bi napravil ž njimi mnogo radosti!

„Ponižno prosim, oče, ali urediva one sodce?“ oglasil se je Martin. „Jaz sem že gotov; tu je preostala žica“.

„No, počakajte, ko bom tu gotov, ukažem v klet in na stopnice postaviti luč“.

„Počakam oče“.

Za trenotek dejal je krčmar. „Dratar, plačam vas takoj; možno je, da bodele hoteli jutri prej oditi, nego ustanem. Tu imate“.

Martin je vzel v roko tri podane mu popirne goldinarje in uprl uprašujoč pogled v krčmarja.

„To so samo trije, oče“. . .

„No trije, koliko še hočete!“

„Saj sva se zmenila za štiri goldinarje“. . .

„Motite se. Obljubil sem tri goldinarje, niti novca več“.

„Ali, oče, saj vendar nisem kak cigan. Jaz sem hotel najprej pet goldinarjev, potem pa sem se premislil in sem ostal pri vašem. Od ponedeljka zjutraj, ves teden sem delal kakor mravlja“.

„Dajte mir z govorjenjem. Tu-le vzemite svojo mezdo, in ako vam ni po godu, pustite“.

„Pri Bogu, oče, da govorim golo resnico. Tam-le na pragu pred vežo sva se zgovorila“.

„Ako vam ni po godu“, ponavljal je krčmar trdo, „pustite in idite tožit“.

„Tožit“, ponavljal je Martin za njim z žalostnim glasom.

„Ali bodele še surov?“ zakričal je krčmar.

Martin je umolknil. Pobral je novce, zložil jih polagoma in spravil v torbo. Niti ne ozrši se na krčmarja, odšel je vèn in sédel na kamenito korito premišljuje, kaj naj stori.

„Zél človek je to“, vzdihnil je. „Tak bogataš in utrga mi goldinar. Gotovo mu Bog to poplača!“

Za hip se je prikazal krčmar med durmi. „No Juro“, zaklical je, kakor bi se med njima ne bilo ničesar zgodilo — „kaj bo s sodčki? Ali si nečete zaslužiti večerje?“

Dratar se je dvignil in korakal molčé za njim. Privalil je iz kleti nekaj praznih sodov in jih valil v šupo, potem pa sta skupno s krčmarjem skrbno spuščala polne sode doli. Pri prvem govoril je molčeči Martin v duhu: „Ako bi ne bilo Krišča, ki se je iz dobrote dal še križati — oh, jaz bi ti, krčmar, spustil ta sodček makari na noge, da bi ti škodovalo“.

Vendar so vsi štirje sodje redno prišli na svoja mesta.

Po delu je prinesel krčmar dratarju res tečno večerjo. Klobaso, péto belega kruha in pol litra janeževca. Še vedno molčeči Martin se je odstranil v kot gostilne in polagoma jedel.

S početka se mu je zdelo, da mu grižljej raste v ustih, a ko je naglo na to pil, prešla mu je trpkost in pomislil je z navadno tolažbo: da mu je vsejedno, naj mu ljudje škodujejo, kakor hočejo. Izpivši pol litra, dal si je natočiti še četrť, a krčmar dodal mu je do pol litra. Martin ga je popil polagoma in začel v duhu oproščevati krčmarja.

„Vendar ima dobro srce, le da je pozabljiv. . . drugim na žalost“. . . .

Odhajaje vën k ležišču, čutil je Martin, da se mora truditi, da bi naravnost in pravilno prišel v vozarno na voz. Prispel je srečno tija zadovoljen z vsem svetom, tudi s krčmarjem, in čuteč, da je danes tiho in nebeško jasno.

Pozabil je danes moliti, ali z obrazom navzgor obrnjen in imajoč oči odprte še trenotek, videl je velik kos neba z meščevo ploščo. Martinovo ležišče je plavalo ž njim. Radi tega lotila se ga je blažena omotica; motala se je v njej cela vrsta trenčanskih mladeničev in neko lepše življenje, kakeršno je bilo tu na zemlji. . . .

